

Kastavski statut je vrlo vrijedan i značajan povijesno-pravno-politički izvor zatečenog stanja i razvoja odnosa kastavskog društva u razvijenom srednjem vijeku. Izloženi prikaz društva u Kastvu koji je Munić opširno i uspješno analizirao u knjizi Kastav u srednjem vijeku razlikuje se u obradi nekih problema od dosadašnjih prikaza. Njegov rad pruža, uz ostalo, i dragocjene poticaje za nova istraživanja na društvenoj problematici u Kastvu i u općinama u njegovu susjedstvu.

Ivan Kampuš

VIZANTIJSKI IZVORI ZA ISTORIJU NARODA JUGOSLAVIJE, SV. VI,
Beograd 1986, str. XXIII + 674.

Nakon punih 15 godina od izlaska IV. knjige »Vizantijskih izvora«, pojavila se i VI. knjiga u izdanju Vizantološkog instituta SANU. Za razliku od I (obrađuje ranobizantsku epohu), II (samo Konstantin Porfirogenet), III (uglavnom 11. stoljeće), te IV (pretežno 12. stoljeće), VI. je knjiga posvećena uglavnom 14. stoljeću, ili, preciznije, od 1260. do 1350, s time da je prva vijest Georgija Pahimera još iz 1259, a posljednja Ivana Kantakuzena iz 1363.

I dok su prve četiri knjige osvjetljavale na neki način povijesti svih jugoslavenskih naroda (od Prokopija koji opisuje bizantsko-ostrogotske borbe u Dalmaciji i situaciju u Panoniji, preko Konstantina Porfirogeneta i njegove interpretacije seobe Hrvata i Srba, pa do bizantskih pisaca 11. stoljeća koji se, nerazmjerno drugim razdobljima, bave događajima u Duklji i Zeti), u ovoj, VI. knjizi izvori najvećim dijelom opisuju širenje srpske države na račun bizantskih posjeda u prvoj polovini 14. stoljeća, te se bave mnogostrukim posljedicama koje je takav razvoj prouzročio na teritoriju današnje Srbije i Makedonije. Tako i sam sadržaj ilustrira jednu notornu činjenicu — sužavanje bizantskih interesa na sve manje područje oko središnjih dijelova Carstva i samog Carstva, što ga s vremenom sve više udaljuje od praktične i teoretske uloge nasljednika Rimskog Imperija.

Međutim, to ne umanjuje značenje ovog izdanja. Nepotpisani autori predgovora (XI—XIII) su, čini mi se, isuviše skromno najavili da samo možda »naši i strani istraživači s nestrpljenjem očekuju ovu knjigu«, jer ona nesumnjivo ima mnogo širu historiografsku i kulturnu funkciju. To je, dakle, i kulturni »događaj« u najboljem (trajnom) smislu riječi, jer su predstavljeni i prevedeni veliki dijelovi tekstova pojedinih bizantskih pisaca koji, ako i nisu bili nepoznati, onda zasigurno nisu do sada prevedeni, jer ih je većinom valjalo tražiti u grčkom originalu, u izdanjima bonskog korpusa iz prošloga stoljeća.

Knjiga započinje Georgijem Pahimerom, značajnim historičarem i filozofom iz vremena prvih Paleologa. Njegovo djelo (1—62) kreće s godinom 1255, a završava otprilike u vrijeme piščeve smrti, početkom 14. stoljeća — 1308. Ta je epoha karakteristična po nastojanjima da se obnovi Carstvo u njegovu nekadašnjem sjaju, a Pahimer nas obavještava, kada je riječ o južnoslavenskom području, prvenstveno o Srbiji u doba Milutina, a općenito o pokušajima da se stvori crkvena Unija.

Teodor Metohit bio je veliki logotet za vladavine Andronika II, bio je ne samo jedan od najznačajnijih historioografa kasnobizantske epohe nego i preteča humanizma čiji su interesi dosegali do astronomije, prirodnjačkih spisa, retorike, pohvala raznim svecima, nekrologa, pisama. U tom izuzetnom opusu ima mnogo podataka o bizantsko-srpskim odnosima krajem 13. stoljeća i o piščevu putovanju u Srbiju u funkciji careva izaslanika (63—142).

Nikefor Gregora je napisao »Rimsku povijest« od 1204. do 1359. godine, nadopunjujući i nastavljajući Pahimera, a po važnosti za povijest naših naroda izdvajaju se dijelovi o prvoj polovini 14. stoljeća (142—296).

Ivan Kantakuzen, istaknuti bizantski car 14. stoljeća, napisao je i memoare u kojima obrađuje vrijeme od 1320. do 1354. godine, a njegove informacije o jugoslavenskim zemljama i njihovim odnosima s Carstvom daleko su najobilatije od svih bizantskih pisaca prije i poslije njega (296—576). Kantakuzen i Gregora su za ovo vrijeme i osnovni izvori, a pritom se ponegdje razlikuju, a drugdje, pak, i skladno nadopunjuju.

Da sve ne bi ipak ostalo u okvirima tradicionalnih historičarskih napora, koji dosljedno valoriziraju samo »čista« historiografska djela, u ovoj su knjizi prevedeni i komentirani i različiti retorski spisi, pisma, poezija. Ta vrsta izvora nenadoknadiv su faktor u cjelovitom upoznavanju prošlih vremena, a njihov prijevod i komentar su izuzetno složeni poslovi, jer je frazeologija natopljena mitološkim i teološkim reminiscencijama, pa je trebalo lučiti takve autorove figure od konkretnih povijesnih događaja. Ovdje se radi o (donosimo ih u novogrčkoj transliteraciji, jer se ipak radi o manje poznatim autorima): Manojlu Holobolu (577—584), Mihajlu VIII Paleologu (585—586), Grigoriju Kiparskom (587—590), Manojlu Filu (591—598), Teodoru Metohitu (599—602), Maksimu Planudu (603—604), Anonimu (Manojlo Holobol?) (605—608), Teodoru Hirtakinu (609—610), Tomi Magistru (611—614), Aleksiju Lambinu (615—616), Nićiforu Humnu (617—618), Nićiforu Grigori (619—628), Patrijarhu Filoteju (629—634), Josifu Kalotetu (635—638), Grigoriju Akindinu (639—642), Nikoli Kavasilu (643—644), Teofanu Vatopedskom (645—648).

Čitavom je izdanju pridodan »opšti registar« geografskih i osobnih imena, te grčki indeks — index graecus. Posao je završilo petero autora — Lj. Maksimović, I. Đurić, B. Ferjančić, S. Čirković te N. Radošević. Iako u svojim stručnim i znanstvenim radovima oni ne zastupaju i ne provode iste metodološke koncepte, ipak su u ovim »Vizantijskim izvorima« pokazali određenu uniformnost, koja, pak, s druge strane, nije zasmetala da se istaknu sva njihova znanja i pojedinačne sposobnosti. Time se jasno manifestiraju prednosti timskog rada, bez kojeg je svaki istraživački napredak danas postao gotovo nemoguć.

O spremnosti da se u ovakvoj vrsti posla nastupa zajedničkim snagama govori i činjenica da su dva najznačajnija pisca, a za obradu i najveća — Nikefora Gregora i Ivana Kantakuzena — zajedno preveli i komentirali S. Čirković i B. Ferjančić, te da je cjelokupan tekst knjige pregledao istaknuti stručnjak, autor više prijevoda i komentara u prvim svescima »Vizantijskih izvora«, prof. F. Barišić. Naposljetku, ali nikako ne i nevažno, svaki je komentar ili prijevod bio predmet diskusije većeg broja bizantologa i medijevista koji se utorkom redovito okupljaju u Vizantološkom seminaru Filozofskog fakulteta u Beogradu. I njihove su primjedbe i nadopune na svojevrsan način pridonijele kvaliteti radova.

Sam prijevod obogaćen je i iscrpnim informacijama o životu i djelu srednjovjekovnog pisca, te o suvremenim istraživanjima posvećenima njemu i njegovu djelu. Komentari bi, zapravo, mogli biti knjiga sama za sebe, jer je bilješki ispod crte, prema našem računu, ukupno čak nešto preko 1500, s tim da bi i neke samostalno mogle biti rasprave o pojedinim višestima u glavnom tekstu. Tako, naprimjer, komentar spisa Georgija Pahimera Lj. Maksimovića čini otprilike sedam autorskih araka, iako Pahimer ne zauzima ni 10% sadržaja knjige, a ni Maksimovićevih 170 bilješki nije u cjelini sveska prevelik broj (tome valja pridodati i arak uvoda o samom Pahimeru i njegovu djelu). Ovakvim načinom prezentacije erudicija suvremenih istraživača bila je usmjerena u najboljem mogućem pravcu: da i šire obrazovanom nestručnjaku omogućiti praćenje i shvaćanje teksta na nivou precizno obaviještenih stručnjaka.

Možda bi jedina zamjerka ovom izdanju mogla biti ta što izvori nisu izdani kao dvojezično izdanje: paralelno na grčkom originalu i u srpsko-hrvatskom prijevodu. Jasno je da to umnogome poskupljuje i komplicira izdavanje, ali, s druge strane, donosi i nedvojbene prednosti koje se svakako moraju uvažavati: svako ozbiljnije istraživanje treba vršiti na originalnom tekstu, a prijevod je u tom slučaju potreban samo u smislu nužne provjere.

Konačno, mislim da će ovaj svezak »Vizantijskih izvora« biti poticaj skorom izdavanju i V. knjige (kraj 12. stoljeća — prva polovina 13. — objašnjenje o razlozima njezina neizlaženja autori, nažalost, nisu dali), pa zatim, i VII (do pada Carigrada 1453. godine) i VIII (nakon pada) knjige, čime bi bili izdani svi relevantni narativni bizantski izvori koji govore o prošlosti jugoslavenskih naroda.

Razmišljajući o sličnim poslovima koje bi u dogledno vrijeme valjalo napraviti, bilo bi još potrebnije, ili — nužno da na taj način naša medijevistika prione izdavanju i nekih drugih regionalno određenih izvora. Naprimjer, franačkih i kasnije francuskih, pa papinskih, mletačkih, zatim s područja čitave Italije, naravno, ukoliko se oni posredno ili neposredno odnose na povijesti naših naroda.

I na razini nacionalnih povijesti takav bi se napor itekako isplatio. Primjerice, u slučaju hrvatske povijesti, prošlo je više od stotinu godina od izlaska do sada najopsežnijeg izdanja izvora za hrvatsku povijest (F. Rački, *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb 1877). Bilo je, doduše, pojedinačnih napora koji su u nekim aspektima bili vrlo vrijedni (paralelni tekst — starofrancuski i hrvatski — u: P. Skok, *Tri starofrancuske hronike o Zadru u godini 1202*, Zagreb 1951; ili obilat komentar N. Klaić, *Historia Salonitana maior*, SANU, Beograd 1967), ali su svi kasniji pokušaji za obradom izvora »za hrvatsku povijest« (F. Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, Dio I, Čest I (do god. 1107), Zagreb 1914; J. Šidak, *Historijska čitanka za hrvatsku povijest I. Do ukidanja feudalnih odnosa god. 1848*, Zagreb 1952; N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972) uglavnom ponavljali dokumente iz izdanja svojih prethodnika, a nisu ni težili cjelovitosti u informiranju o izvorima iz srednjovjekovne hrvatske prošlosti. »Codex diplomaticus«, s druge strane, ipak zahvaća samo dio izvornog materijala.

Tako smo u ovom nabranjanju prvenstveno polazili od situacije u medijevalnim istraživanjima, ni za kasnija razdoblja ne mogu se izreći povoljnije ocjene. Uglavnom, nema ni u jednoj instituciji osmišljene i cjelovite koncepcije izdavanja izvornog materijala i svi realizirani projekti plod su isključivo pojedinačnih inicijativa koje i ne pretendiraju da obuhvate šire prostore i duža razdoblja.

Uz već dugo planiranu i isto tako obećavanu sintezu hrvatske povijesti, ponovno cjelovito prevođenje, obrada i izdavanje što je moguće većeg broja izvora, trebali bi biti prioritetni zadaci hrvatske medijevistike i historijske znanosti uopće. Sada već pet svezaka »Vizantijskih izvora« mislim da su pravi primjer kako da se radi na ovom prijeko potrebnom poslu.

Ivo Goldstein

IVAN ĐURIĆ, SUMRAK VIZANTIJE (VREME JOVANA VIII PALEOLOGA 1392—1448), Narodna knjiga Beograd u saradnji s Vizantološkim institutom SANU, Beograd 1984, str. 486

Dugogodišnji autorov interes za epohu sumraka Bizantskog carstva (vidljiv i iz članka Evdokija Komnina i njen muž Konstantin Dragaš, Zbornik radova Vizantološkog instituta 22, 259—271), a poglavito za sudbinu preposljednjeg cara, Ivana VIII Paleologa, zaokružen je djelom koje uspješno ispunja dosadašnju prazninu u literaturi, vezanu za ovu ličnost i njezino vrijeme.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje
Narudžbe šaljite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 3000 din.
Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1987.